

УДК 069.015:027.7:378.4(477.74)+069.12+93:37

УКПП

№ держреєстрації 0116U007552

Інв. №

Міністерство освіти і науки України

Сумський державний університет

(СумДУ)

40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2; тел. 334098

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор СумДУ

д-р фіз.-мат. наук, проф.

_____ А.М. Черноус

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

**ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ, СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ
У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ.
ПЕРВИННЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ
З ТЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ
(проміжний)**

Науковий керівник НДР

канд. філол. наук, ст. викл.

Г.В. Дядченко

2017

Рукопис закінчено __ грудня 2017 р.

Результати роботи розглянуто науковою радою СумДУ протокол від __ _____ 20__ р. № __

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник теми, к. філол. н., ст. викл.	_____ ____. 12. 2017 р.	Г. Дядченко (заг. редакція, розділ 4)
к. пед. н., доц.	_____ ____. 12. 2017 р.	Л. Біденко (редакція, розділ 1)
к. філол. н., доц.	_____ ____. 12. 2017 р.	А. Силка (вступ, розділ 1)
ст. викладач	_____ ____. 12. 2017 р.	О. Коньок (розділ 3)
к. філол. н., доц.	_____ ____. 12. 2017 р.	Т. Дегтярьова (розділ 3, висновки)
ст. викладач	_____ ____. 12. 2017 р.	Є. Голованенко (розділ 2)
пр. фахівець	_____ ____. 12. 2017 р.	Т. Чернишова (розділ 4)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 43 с., 38 джерел.

ЛІНГВІСТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ, ОСВІТНІЙ ПРОСТІР, ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ, СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ, СТУДЕНТИ-ІНОЗЕМЦІ, СУЧАСНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Мета роботи – дослідження психолого-педагогічних та методичних умов формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції іноземних студентів.

Об'єкт дослідження: процес формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції студентів-іноземців.

Предмет дослідження – методичні особливості формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції іноземних студентів у сучасному інформаційному та освітньому просторі.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення теоретичних даних з проблеми дослідження, представлених у лінгвістичній, психолого-педагогічній і методичній літературі, теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду; спостереження, анкетування, бесіда; кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

Апробовано методичну модель формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції студентів-іноземців у сучасному інформаційному та освітньому просторі. Доведено, що дана модель сприяє усуненню неправильної інтерпретації мовних явищ української мови іноземцями й переведенню механізму їхнього мовлення в русло артикуляційної і лексико-граматичної бази української мови, засвоєнню мовних явищ і реалізації фонетичних, лексичних і граматичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності з подальшим виходом у побутове спілкування та професійне мовлення. Підтверджено, що формування соціокультурної компетенції студентів-іноземців є важливим завданням вивчення української мови як іноземної, адже володіння соціокультурним компонентом забезпечує адекватне розуміння під час спілкування. Наголошено, що професійно-

орієнтований підхід допомагає створенню та підтримці мотивації до вивчення фахової мови як засобу набуття й удосконалення професійних знань. З'ясовано роль української мови як іноземної як засобу підвищення лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції іноземних студентів.

ЗМІСТ

Вступ	6
1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	9
2 ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ	21
3 СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	29
4 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ	33
Висновки	37
Перелік джерел посилання	39

ВСТУП

Методика навчання рідної мови як іноземної пройшла значний шлях свого розвитку. Починаючи з практичного застосування порівняльного мовознавства й закінчуючи сучасними інноваційними методичними концепціями навчання рідної мови як іноземної, зокрема комунікативною, інтенсивною, діяльнісною, проектною, методикою дистанційного навчання тощо, змінювались не тільки цілі навчання іноземної мови, але й вимоги до володіння нею.

У нинішній час іде активний пошук шляхів удосконалення та модернізації процесу викладання рідної мови як іноземної у вищій школі. Зміна стану суспільства і процес глобалізації ставлять перед викладачами завдання вивчати і впроваджувати в практику найбільш ефективні методики і технології, творчо розвивати накопичений практичний і теоретичний досвід викладання дисципліни.

Питання методики викладання української мови як іноземної (УМІ) перебувають у фокусі уваги вчених-методистів, викладачів-практиків ВНЗ України. Крім розробки загальних проблем (концепція мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України, створення і запровадження Державного стандарту з української мови як іноземної, підготовка кваліфікованих фахівців з викладання УМІ), колектив кафедри мовної підготовки іноземних громадян плідно працює над створенням нових підручників, навчальних і лексикографічних посібників, методичних рекомендацій, збірників текстів і тестових завдань, покликаних забезпечити належний методичний супровід викладання української мови як іноземної. Кафедрою мовної підготовки іноземних громадян СумДУ накопичено значний досвід викладання української мови як іноземної, видано навчальні посібники, що здобули визнання серед фахівців, численні навчальні матеріали для студентів-іноземців підготовчого відділення тощо.

Сьогодні перше місце серед методів навчання української мови як іноземної належить комунікативному методу. В його основі – спрямованість на розвиток особистості студента як активного суб'єкта навчальної діяльності в сукупності із взаємопов'язаним навчанням усіх видів мовленнєвої діяльності – говоріння,

аудіювання, читання й письма. Слід пам'ятати, що вивчення сучасних методів навчання відіграє важливу роль, оскільки інноваційні методики виникають на їхній основі. Це необхідно для вибору стратегій навчання в конкретній педагогічній ситуації, оскільки при різноманітності інновацій дуже важко зробити вибір, не знаючи особливостей і специфіки методів.

Спираючись на визначену психологами поетапність у формуванні знань (знання → первинні уміння → навички → вторинні вміння), визначаємо методи і прийоми формування комунікативних умінь. На перших уроках студенти-іноземці засвоюють норми вимови і наголошення, накопичують певний словниковий запас, одержують зразки поєднання словоформ у словосполученнях та елементарних реченнях, тобто отримують певні знання. Серед методів навчання перевага на цьому етапі віддається репродуктивному та імітаційному, коли студенти повторюють за викладачем почуте, багаторазово проговорюють нові слова. На основі здобутих знань на наступному етапі формуються первинні уміння – вимовні і граматичні. Виконання спеціально підібраних вправ трансформує первинні уміння в стійкі навички, які закріплюються граматичними тренінгами, читанням діалогічних і монологічних текстів, відтворенням діалогів за початковими словами, доповненням і поширенням речень потрібними словами тощо. На основі здобутих базових знань, сформованих практичних умінь і навичок практикуємо продукування власних висловлювань діалогічного та монологічного характеру.

Ефективність навчання іноземних студентів багато в чому залежить від уміння викладача створити сприятливий психологічний клімат на занятті, атмосферу взаємоповаги, доброзичливих партнерських стосунків, знайти розумний компроміс між вимогливістю та обмеженим мовленнєвим досвідом студента-іноземця. Завдання, які виконують студенти, мають бути посильними, відповідати рівню їхніх можливостей. Разом з тим, через різні форми оцінювання поточної навчальної діяльності (перевірка домашніх завдань і виконуваних самостійно аудиторних тренувальних вправ, тестовий тренінг і модульний контроль) потрібно забезпечити принципову оцінку рівня знань, індивідуальних досягнень студентів.

Мета роботи – дослідження психолого-педагогічних та методичних умов формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції іноземних студентів.

Об’єкт дослідження: процес формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції студентів-іноземців.

Предмет дослідження – методичні особливості формування лінгвістичної, соціокультурної та професійної компетенції іноземних студентів у сучасному інформаційному та освітньому просторі.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення теоретичних даних з проблеми дослідження, представлених у лінгвістичній, психолого-педагогічній і методичній літературі, теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду; описово-аналітичний, функціональний; спостереження, анкетування, бесіда; кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

1 ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Аналіз наукових праць вітчизняних (О. Демська-Кульчицька, З. Мацюк, Л. Мацько, Л. Паламар) і зарубіжних (М. Берліц, Н. Брукс, С. Крашен, Л. Кремін, Р. Ладо, У. Ріверз, Ч. Фріз) лінгводидактів засвідчив, що в методиці викладання рідної мови як іноземної існує більше десятка різних підходів до проблеми навчання мови. Ученими детально описано різні аспекти, пов'язані з дослідженням прогресивних технологій навчання. Так, науковцями М.М. Новик, А.М. Смолкіною, В. Н. Кругликовою, Н. В. Борисовою, В.Б. Кузовою розроблено класифікацію активних методів навчання; використанню ділових ігор у процесі формування професійної компетенції присвячено роботи А.М. Новикова, Г.П. Щедровицького. Ученими описано проєктні технології, матрично-методичні методи оберненого резонансу, достатньо добре досліджено діяльнісну концепцію навчання, представлену теорією поетапного формування розумових дій. Але, незважаючи на існуючі наукові роботи лінгводидактів, усе ж у сучасній методиці викладання мови немає єдиної думки з приводу універсального інноваційного методу навчання. Ефективність кожного з методів залежить від багатьох факторів: відповідності цілей і задач навчання; відповідності змісту й теми заняття, а також часу на вивчення мови, умов (наявність мовленнєвих партнерів; стосунків між ними (рольові, особистісні, діяльнісні та ін.); особистісних якостей викладача та студента.

Посилаючись на підхід Н. Д. Гальскової, до змісту навчання іноземної мови потрібно включати: 1) сфери комунікативної діяльності, теми й ситуації, мовленнєві дії і мовленнєвий матеріал з урахуванням професійної направленості студентів; 2) мовний матеріал (фонетичний, лексичний, граматичний, орфографічний), правила його оформлення й навички оперування ним; 3) комплекс спеціальних (мовленнєвих) умінь, які характеризують рівень практичного володіння іноземною мовою як засобом спілкування, у т. ч. і в інтеркультурних ситуаціях; 4) систему знань національно-культурних особливостей і реалій країни мови, що вивчається.

Проблема формування навичок дістала відображення в наукових дослідженнях Н.А. Бернштейна, Л.Б. Ітельсона, І.А. Зимньої, а граматичних навичок в іноземців, які вивчають російську та українську мову, – у роботах А.І. Широченської, С.А. Хавроніної, І.І. Гадаліної та ін.

Методика навчання російської вимови знайшла відображення в працях С.І. Берштейна. Подальшому дослідженню цієї проблеми присвячено роботи Л.В. Щерби, А.А. Реформатського, Н.А. Любимової, Е.А. Бризгунової, С.А. Барановської та ін.

А.А. Реформатський зазначав, що «...звуки чужої мови людина чує через призму фонологічної системи рідної мови...». Співставлення фонологічних і артикуляційних систем української мови й рідної мови студента допомагає виявити основні риси акценту, як реальні, так і потенційні. Такий підхід дає можливість акцентувати увагу на засвоєнні найбільш важких з точки зору інофонів явищ українського консонантизму.

Над питаннями формування професійного українського мовлення вітчизняних студентів працюють Н. Костриця, І. Дроздова, К. Климова, О. Семенов, В. Борисенко. Зокрема теоретичні засади формування мовленнєвої компетенції у студентів медичних навчальних закладів досліджують М. Лісовий, Л. Тищенко, І. Туровська. Лінгводидактичні основи навчання студентів-іноземців професійного спілкування українською мовою висвітлено в працях Л. Кісіль, О. Тростинської, Л. Палки, Л. Васецької. У роботах Г. Іванишин проаналізовано оптимальні педагогічні умови, необхідні для ефективного навчання професійного українськомовного спілкування іноземних студентів медичних ВНЗ, описано основні компоненти лінгводидактичної моделі навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей. У статті У. Соловій та Г. Іванишин висвітлено концептуальні підходи до створення навчально-методичного комплексу з української мови як іноземної для студентів вищих медичних навчальних закладів, спрямованого, зокрема, на досягнення високого рівня практичного володіння професійним мовленням медика. Л. Фоміна, Т. Скорбач, І. Кулікова розглядають традиційні та

інноваційні підходи до вивчення української мови як іноземної у вищій медичній школі. А. Пришляк, В. Зевако, К. Стефанишин досліджують комунікативний аспект професійного спілкування студентів-медиків та форми його реалізації на лексичному і граматичному рівнях.

На кафедрі мовної підготовки іноземних громадян СумДУ використовується багато інноваційних методів РЯІ услід за провідними методичними школами. Схарактеризуємо деякі з них.

Метод проєктування. Проєктування тісно пов'язано з проєктною культурою, котра виникла як результат об'єднання гуманітарно-художнього й науково-технічного напрямків в освіті. Оволодіваючи культурою проєктування, студент привчається творчо мислити, самостійно плануючи власні дії, прогножуючи можливі варіанти розв'язання завдань, поставлених перед ним, реалізуючи засвоєні ним засоби та способи роботи. Культура проєктування входить зараз до багатьох областей освітньої практики у вигляді проєктних методів і проєктних методик навчання.

Проєктний метод активно включається і в навчання рідної мови як іноземної. Він пов'язаний з іменем У. Кілпатрика. Відмінною рисою методики Кілпатрика є особлива форма організації комунікативно-пізнавальної діяльності студентів на уроках РМІ, а саме – проєкт. Проєкт – це самостійно спланована й реалізована студентами робота, у якій мовне спілкування вплетене в інтелектуально-емоційний контекст будь-якої іншої ситуації. Оволодіння іноземною мовою в процесі проєктної роботи доставляє справжню радість пізнання, залучає до нової іншомовної культури. Оскільки проєктна робота дає студентам можливість висловлювати власні ідеї, немає необхідності занадто явно контролювати їх і регламентувати їхні навчальні дії.

Більшість проєктів можуть виконуватись окремими студентами, але проєкт буде максимально творчим, якщо він виконується в групах. Деякі проєкти виконуються самостійно вдома, на деякі з проєктних завдань витрачається частина заняття, на інші – ціле заняття. У проєктній методиці використовуються всі кращі ідеї, вироблені традиційною і сучасною методикою викладання іноземних мов.

Перш за все до них належать різноманітність, проблемність, навчання із задоволенням і так званий егофактор. Різноманітність як необхідна риса будь-якого хорошого навчання сприяє підтримці інтересу до навчання. Проблемність означає, що студенти використовують мову для виконання завдань, які характеризуються новизною результату і новими способами його досягнення. Проблеми змушують думати, і студент навчається, думаючи. Робота над проєктом поєднується зі створенням міцної мовної бази у студентів. Здійснення ідей проєктної методики має ґрунтуватися на мобілізації творчих здібностей і особистісного потенціалу.

Сугестопедична методика Георгія Лозанова. Інтенсивні методи. Георгій Лозанов використовував сугестію як засіб активізації резервних психічних можливостей у навчальному процесі, зокрема при навчанні іноземних мов. Ідеї Г. Лозанова з'явилися відправним пунктом для побудови ряду методичних систем інтенсивного навчання іноземних мов. Спочатку модель інтенсивного навчання іноземних мов розроблялася для дорослих в умовах короткострокових курсів, але в подальшому досвід успішної реалізації інтенсивного методу навчання і в інших умовах був позитивним. Використання сугестії дозволяє знімати різного роду психологічні бар'єри.

Педагог проводить заняття з урахуванням психологічних факторів, емоційного впливу, використовуючи логічні форми навчання. Також специфічною рисою інтенсивної методики є те, що сугестопедія широко спирається на положення про різні функції півкуль головного мозку. Підключення емоційних чинників до навчання іноземної мови значно активізує процес засвоєння, відкриваючи нові перспективи в розвитку методики навчання іноземних мов. Уся атмосфера занять організована таким чином, що освоєння мови супроводжується позитивними емоціями.

З одного боку, це є важливим стимулом для створення та підтримки інтересу до предмету. З іншого боку, інтелектуальна діяльність студентів, підкріплена емоційною діяльністю, забезпечує найбільш ефективне запам'ятовування матеріалу й оволодіння мовленнєвими вміннями.

Ще одним фактором відмінності слугує активне використання рольових ігор. Специфіка інтенсивного навчання полягає саме в тому, що навчальне спілкування зберігає всі соціально-психологічні процеси спілкування. Рольове спілкування – це одночасно й ігрова, і навчальна, і мовленнєва діяльність. Але при цьому, якщо з позиції учнів рольове спілкування – ігрова діяльність або природне спілкування, коли мотив знаходиться не в змісті діяльності, а поза ним, то з позиції викладача рольове спілкування – форма організації навчального процесу. Основними результативними моментами інтерактивної методики навчання іноземних мов є створення сильної мотивації навчання, що здійснюється в процесі неформального спілкування, і мотивації спілкування, наближеного до реальних обставин; висока та швидка результативність навчання; пред'явлення і засвоєння великої кількості мовних, лексичних і граматичних одиниць.

У даний час інтенсивне навчання іноземних мов реалізується в різних країнах і методичних системах. Це обумовлено різноманітністю конкретних цілей навчання іноземної мови різного контингенту учнів, а також різноманітністю умов навчання (сітка навчальних годин, їхня кількість, наповнюваність навчальної групи). Послідовниками Г. Лозанова є Г.А. Китайгородська, Н.В. Смирнова, І.Ю. Шехтер та ін.

Найбільш відомим у наш час є метод активізації резервних можливостей особистості та колективу Г.О. Китайгородської. Цей метод найбільш яскраво й повно відображає концепцію інтенсивного навчання іноземної мови.

Метод Китайгородської являє собою систему навчального спілкування, яка дозволяє в невимушеній обстановці, з меншими, ніж зазвичай, витратами часу й зусиль, але при цьому досить ефективно вивчати іноземну мову. Цей метод забезпечує умови для активізації розумової, мовленнєвої та емоційної діяльності особистості, що дозволяє досягти відчутних результатів. Автор методики виходить з того, що мова повинна вивчатися легко і просто, і спирається на принцип моделювання на занятті життєвих ситуацій, спілкування заради самого спілкування. В аудиторії грає спокійна музика, у центрі півколом розставлені стільці. Викладач вимовляє нові фрази, перекладає їх, після чого просить всіх

встати і хором кілька разів повторити кожну вивчену фразу. Граматичні вправи у звичному їх варіанті на заняттях не використовують. Слухачі спочатку заучують нові вирази, а потім аналізують їх граматичну конструкцію. Розвиток письмових навичок також не вважається метою навчання. Говорити, спілкуватися не тільки з викладачем, але і з групою студенти починають практично з перших уроків. Навчання в групі не заважає, а допомагає спілкуватися. Протягом заняття слухачі говорять з різними співрозмовниками і самостійно оцінюють власний прогрес, спілкуючись то з більш сильним, то з більш слабким партнером. Викладач делікатно виправляє їхні помилки, щоб не переривати потік мовлення. Описаний метод широко використовується викладачами кафедри мовної підготовки в рамках короткострокових форм навчання.

Матричний метод. Матрично-медитативний метод зворотного резонансу. На думку авторів матричних методів (В.І. Федотова, Н. В. Замя'ткіна), у результаті навчання мозок структурується подібно до багатовимірної матриці, що уможливорює швидкий покоординатний пошук потрібної інформації. Істотним для матричного методу викладання є те, що нові слова з'являються не поодиночці, а великими добре структурованими масивами. Структура виникає, перш за все, за рахунок смислових зв'язків між новими словами, а також з аналогій у будові та звучанні слів. Першим джерелом зв'язку слугує повторення одного й того самого слова мовою, що вивчається. Зв'язки всередині мови виникають між однотипними або протилежними за змістом словами, при стандартних перетвореннях. Поряд з виявленням аналогій, акцентуються різні випадання із загального правила, міжмовні конфлікти. Матричний метод універсальний, він успішно поєднується з більшістю сучасних інноваційних технологій навчання, зокрема, із застосуванням інформаційних технологій.

Протягом кількох років матричний метод успішно застосовується на кафедрі мовної підготовки СумДУ в курсі "Розвиток усного російського мовлення". Застосування цього методу переконливо показало, що необхідність ефективного формування механізмів іншомовного мовлення на початку навчання важко переоцінити, оскільки саме в цей період мотивація оволодіння новою мовою

максимальна. Потім вона, як правило, слабшає: новизна зникає, збільшуються обсяг і різноплановість досліджуваного матеріалу, з'являються інші причини й аргументи, які знижують ефективність навчання. Однак якщо після кожного заняття студент бачить конкретні практичні результати своєї роботи, опановує хоча б однією фразою, яка реально йому необхідна, то мотивацію, бажання вивчати мову, настрій на щоденну працю можна підтримувати, стимулювати й навіть посилювати досить довго. Метод мовної матриці зворотного резонансу дозволяє іноземному студенту опанувати сконструйованими моделями спілкування вже після першого заняття. Цей метод можна застосовувати успішно й ефективно, ідучи від аудіювання до граматики і фонетики мови, а не навпаки.

Необхідно звернути увагу на те, що використання матричного методу вимагає серйозної попередньої підготовки. Перш за все, слід відібрати комунікативно значущий лексичний матеріал і структурувати його в матричні схеми, тобто зробити матриці – змодельовані особливим чином навчальні тексти, які б відповідали методичним завданням конкретного етапу оволодіння мовою. Потрібно підкреслити, що матриця має містити тільки базисний лексичний і граматичний мовний матеріал, що володіє високою комунікативною релевантністю. Важливою її характеристикою є також позитивне емоційне забарвлення тексту, яка істотно підсилює запам'ятовування мовних зразків. Досвід показує, що оптимальна довжина матриці не повинна перевищувати 100-150 друкованих знаків, а тривалість – двох хвилин звучання. Матричні тексти начитуються зі звичайною для усного мовлення швидкістю, а під час аудіювання необхідно максимально усувати візуальні та звукові перешкоди, які порушують концентрацію уваги на іноземній мові.

Формування мовної матриці у довготривалій пам'яті студента здійснюється за допомогою наступних методичних кроків: багаторазове «сліпе» прослуховування елементів матриці (фраз і речень); багаторазове обговорювання цих елементів слідом за зразком, потім – у різних мовних вправах з аудіальною опорою і без неї; дво-триразове прослуховування матричного тексту з подальшим контролем розуміння; самостійна робота з мовною матрицею протягом кількох

днів по 20-30 хвилин щодня. Остання умова є вирішальною, оскільки для створення стійкого матричного еталона у свідомості особистості часовий чинник має першорядне значення. Саме тому автори методу припускають пролонговану регулярну самостійну роботу з матричними текстами, рекомендуючи використовувати їх для багаторазового прослуховування протягом тривалого часу.

Матричне проговорювання є підготовчим етапом до спонтанного говоріння і має ряд особливостей. По-перше, воно повинно відбуватися безпосередньо відразу після прослуховування зразка. По-друге, проговорювання матричних текстів має здійснюватись неодмінно вголос. Гучне, артикульоване, багаторазове проговорювання з найбільш точною імітацією вимови носіїв мови викликає в нервовій системі зворотний мовний резонанс. Цей процес приводить до появи у свідомості іншомовних мовних еталонів, включає в себе підсвідомий аналіз різних мовних структур, а перебільшені артикуляційні рухи сприяють виникненню в кінестетичній пам'яті нових рухових алгоритмів, привчають артикуляційний апарат до нової мовленнєвої роботи. І нарешті, прослуховування та обговорювання мовної матриці, що відбувається без участі зорових аналізаторів, наосліп, стимулює аудіальний канал сприйняття інформації, який зазвичай значно слабше візуального. Усі ці особливості проговорювання спочатку багаторазово відпрацьовуються під керівництвом викладача, а потім тренуються у процесі самостійної роботи.

Таким чином, в аудиторних умовах навчання іншомовного спілкування із застосуванням методу мовної матриці зворотного резонансу організовується в такій послідовності: багаторазове аудіювання – багаторазове проговорювання – читання – письмо – мовні вправи (не більше 15% навчального часу). Слід підкреслити, що до нового етапу навчання можна переходити тільки після повного освоєння попереднього.

Діяльнісна методика. Ця методика навчання РМІ має своєю основою діяльнісну концепцію навчання, представлену теорією поетапного формування розумових дій. Спираючись на цю теорію, протягом декількох років велася розробка технології навчання, яку потім назвали діяльнісною методикою. Робота велася під керівництвом П.Я. Гальперіна й І.І. Ільсова. Діяльнісна методика

співвідносна з діяльнісним підходом, в основу якого покладено ідею про активність об'єкта пізнання, про навчання як активну, свідому, творчу діяльність. Ця методика передбачає навчання спілкування в єдності всіх його функцій: регулятивної, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної й етикетної.

Засобів навчання, характерних тільки для діяльнісної методики, досить багато. Творці цієї методики вважають, що навчати навичок оформлення та вміння роботи зі змістом повідомлення слід окремо. Для того, щоб забезпечити свідоме оволодіння мовними засобами і навчання навичок оформлення, їх необхідно формувати до того, як буде мати місце навчання вмінь роботи зі змістом, тобто в діяльнісній методиці має місце поділ між попереднім оволодінням мовними засобами та подальшою реалізацією спілкування на основі наявних знань, умінь, навичок використання мовних засобів. Специфічною рисою діяльнісної методики є виділення нових мовно-комунікативних одиниць. Мовні одиниці, які володіють мовленнєвим статусом і забезпечують повноцінну комунікацію з точки зору свободи їх вибору, виходячи зі змісту повідомлення, називаються мовними комунікативними одиницями. І останньою специфічною рисою є використання такого методу, як умовний переклад, при якому використовується не тільки те, чим учні вже опанували, так і те, чого їх навчають на даному етапі.

Основна риса цього методу – використання як головного інструмента для оволодіння мовою системи базисних моделей. У рамках діяльнісної методики викладачі кафедри мовної підготовки розробили метод граматичного моделювання форм російського дієслова і створили власну базову модель навчання граматики російського дієслова, реалізовану в навчально-методичному посібнику "Дієслівний зошит: навчальний посібник для студентів, які вивчають російську мову як іноземну".

Граматику дієслова можна вважати основним компонентом лінгвістичної компетенції студента-іноземця, котрий опановує російською мовою з метою опанування майбутньої професії. Традиційно до базисного матеріалу граматики російського дієслова в практиці навчання РЯІ відносять способи утворення й зміни основних дієслівних форм, комунікативно частотні моделі синтаксичних

конструкцій, основні дієслівні категорії. Вони й лягли в основу довідково-інформаційного методичного посібника «Дієслівний зошит», у якому представлено інноваційний підхід до навчання іноземців граматики російського дієслова.

Поняття «модель дієслова» є в посібнику ключовим. Це методичне поняття РЯІ, і воно не збігається з традиційними в науковій граматиці «продуктивними / непродуктивними класами». «Модель» – це тип утворення форм з постійними словозмінними елементами. Нами виділено п'ять моделей: 1Е, 2И, 3Е, 4Е, 5Ё із зазначенням голосних в особових закінченнях дієслова. Для всіх моделей визначено 4 закономірності утворення й зміни дієслів, зрозумілі іноземцеві, котрий не володіє російською мовою. Пропонована уніфікована система презентації дієслова в навчальному процесі забезпечує, на наш погляд, більш ефективно засвоєння дієслівної системи російської мови студентами-іноземцями.

Кожна з описаних інноваційних методик навчання РЯІ є комунікативно-орієнтованою. Кожна з них використовує різні засоби, має відмінні специфічні риси. Успіх навчання полягає в оптимальній інтеграції кращих методичних досягнень залежно від потреб педагогічної ситуації.

Ми підтримуємо думку про те, що в будь-якому акті початкової діяльності завжди поєднується кілька методів. Вони взаємопроникні й характеризують взаємодію педагогів та студентів з різних боків. Домінантним методом навчання розвитку мовлення, на наш погляд, можна назвати аудіолінгвальний метод, котрий, на жаль, досі не набув значного поширення у вищій школі. Це пояснюється відсутністю достатнього аудіолінгвального методичного й початкового забезпечення.

Слід також зазначити, що аудіолінгвальний метод успішно інтегрується з багатьма інноваційними технологіями. Як засвідчує практика, він органічно поєднується з матричним методом оберненого резонансу Н. В. Замяткіна й В. П. Федорова. Ці дослідники вважають, що опанування мовою відбувається в результаті багаторазового прослуховування й проговорювання іншомовних текстів. Протягом кількох років аудіолінгвальний метод разом з методом оберненого резонансу успішно застосовується на кафедрі мовної підготовки

іноземних громадян СумДУ в процесі викладання курсу «Розвиток усного мовлення» на базі нового навчально-методичного посібника «Хочу навчатися в Сумах!», розробленого для студентів початкового етапу навчання російської та української мов.

Мета посібника – розвиток іншомовної комунікативної компетенції слухача-мовця через формування комбінованої мовленнєвої навички слухання-говоріння. Перша фаза формування цієї навички направлена на навчання іноземців вилучення інформації зі звукового мовлення, а друга фаза припускає використання цієї інформації для побудови усного висловлення спочатку репродуктивного, а потім репродуктивно-продуктивного й продуктивного характеру.

Посібник базується на мовленнєвій темі «Місто, у якому я навчаюся», котра має соціокультурну спрямованість. Мовленнєву тему розбито на чотири підтеми «Географія міста», «Історія міста», «Сумчани», «Прогулянки містом», кожна з котрих включає фонетичний практикум, мовленнєвий практикум і лексико-граматичний практикум. Головним розділом є мовленнєвий практикум. Він базується на матричному аудіотексті й передбачає початкову роботу під керівництвом викладача. Основна мета мовленнєвого практикуму – створення в аудіальній пам'яті студентів стійких мовленнєвих моделей, котрі мають матричні ознаки, тобто відрізняються високою комунікативною значущістю й частотністю використання. Ця мета досягається завдяки багаторазовому прослуховуванню елементів матриці (слів, фраз і речень).

Багаторазове проговорювання слів, фраз і речень слідом за аудіозразком відповідно до зростаючої складності в різноманітному контекстуальному оточенні приводить до позитивних результатів. Студенти легко продукують фрази, речення, а потім і сам текст. Вправи з мовлення слідує за прослуховуванням, сприйняттям матеріалу на слух. Навчання читання й письма відбувається лише на тому матеріалі, котрий добре засвоєно усно, а тому відтермінується на більш пізній час. У навчальному посібнику в розділі «Лексико-граматичний практикум» вправи складено на основі матеріалу, що вивчається. Передбачається, що під час занять мовна інформація матиме супроводжувальний характер. Описана система вправ і

структура навчальних занять сприяють формуванню комунікативної компетенції іноземних студентів через формування мовленнєвої навички.

Таким чином, протягом тривалого часу викладачі кафедри мовної підготовки іноземних громадян здійснюють викладання української та російської мови як іноземної студентам-іноземцям на підготовчому відділенні та всіх факультетах СумДУ. Викладання здійснюється за освітнім стандартом у мовній підготовці іноземців, визначеним програмами з української та російської мов як іноземних, затвердженими та рекомендованими Міністерством освіти і науки України. Програми розроблено відповідно до комунікативних потреб різних категорій іноземних громадян, які отримують вищу освіту в українських ЗВО.

2 ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Інтенсифікація процесу навчання – це вимога часу. Відповідно до соціальних умов, які об'єктивно змінюються, виникає потреба в удосконаленні процесу навчання та створенні нових навчально-методичних розробок.

Розширення міжнародних зв'язків сприяє зростанню комунікативних потреб і мотивації навчальної діяльності іноземців. Однак акт комунікації не завжди може привести до бажаних результатів через неправильне фонетичне оформлення мовлення. Виникає потреба модернізації навчальних технологій і створення нових навчально-методичних розробок, котрі інтенсифікують процес оволодіння українською фонетичною системою. Сформовані навички правильної вимови – необхідна умова розвитку навичок і вмінь в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Загально визнано, що робота з фонетичним матеріалом на уроках української мови ведеться в трьох напрямках: 1) звуки і звукобуквені відповідності, 2) ритміка слів, складоподіл, словесний наголос і ритмічні моделі слів, 3) інтонаційне оформлення речень. Для кожного напрямку характерні певні види навчально-тренувальних вправ, серед яких важливе місце займають різні види диктантів.

При формуванні навичок фонологічного оформлення мовлення на початковому етапі важливе місце відводиться супрасегментній складовій, до котрої відносять просодичні ознаки тону, сили й довготи. В іноземців часто спостерігається порушення акцентно-ритмічного оформлення слова й інтонаційного оформлення українського речення, що зумовлено наявністю сталого почуття ритму рідної мови. Інтерференція, котра виникає у зв'язку з цим, важко корегується. Подолати труднощі допомагають ритмічні й інтонаційні диктанти, які цілеспрямовано формують акцентуаційну, інтонаційну й комунікативну компетенцію учнів.

Робота над інтонацією й ритмікою здійснюється у тісному взаємозв'язку, а також разом з іншими аспектами (зокрема, зі звуками мовлення). Таким чином, варіювання різних видів диктантів сприяє формуванню слуховимовних навичок,

продуктивному засвоєнню матеріалу, що вивчається, розумінню значущості самого явища інтонації й ритміки слова в мовленнєвому акті, а також розвитку лінгвістичної пам'яті.

Таким чином, запропонована навчальна модель сприяє усуненню невірної фонологічної інтерпретації звуків української мови іноземцями й переведенню механізму їхнього мовлення в русло артикуляційної бази української мови, засвоєнню фонологічних опозицій, позиційної системи й реалізації фонетичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

Ефективне і успішне оволодіння українською мовою як засобом спілкування неможливе без знання лексики. Питанню відбору лексичних одиниць, їх презентації, формуванню лексичних навичок і вмінь приділяється особлива увага, оскільки перед іноземними учнями стоїть завдання в короткі строки оволодіти українською мовою для продовження навчання з обраної спеціальності. Актуальність розробки даної теми зумовлена необхідністю акцентувати увагу на поєднанні практичної направленості й системного підходу до засвоєння лексики на початковому етапі навчання рідної мови як іноземної.

Лексичний аспект вивчення будь-якої іноземної мови є одним з найбільш важливих аспектів практики навчання, оскільки сформовані лексичні навички – це одна з головних умов успішного спілкування іноземною мовою. Порушення лексико-семантичної норми в мовленні учнів приводить до смислових помилок, які роблять мовлення комунікативно недосконалим або незрозумілим, а також утруднює вираження власних думок.

Методика формування лексичних навичок заснована на загальнодидактичних і спеціальних принципах. Як відомо, загальнодидактичні принципи передбачають наочність, доступність, посильність, свідомість, активність, послідовність пред'явлення матеріалу, систематичність, зв'язок теорії і практики, міцність засвоєння й науковість. Спеціальні принципи пов'язані з особливостями мовних явищ, що вивчаються.

Методи навчання лексики співвідносяться з методами навчання мови в цілому, котрі А.Н. Щукін поділяє на прямі (натуральний, власне прямий,

аудіовізуальний, аудіолінгвальний та ін.), свідомі (перекладно-граматичний, свідомо-практичний, репродуктивно-креативний), комбіновані (комунікативний, метод читання), інтенсивні. У процесі комунікації слово як лексична одиниця є основним компонентом мовленнєвого спілкування, тому в практиці викладання рідної мови як іноземної навчання лексики традиційно базується на комунікативному методі.

Комунікативні потреби студентів необхідно задовольняти на будь-якому етапі навчання, у тому числі й на ранньому, розвиваючи мовленнєві навички й уміння. Пов'язані з ними лексичні навички, як і будь-які інші, формуються послідовно: ознайомлення, тренування та практика. При уведенні нове слово має бути почуте, зрозуміле, вимовлене, записане, прочитане й використане в елементарному реченні. Таким чином повинні бути засвоєні його значення, форма й основні синтаксичні зв'язки. Труднощі відбору, уведення й засвоєння лексики у вступному курсі фонетики полягає в балансуванні між необхідністю уведення нового звука з наступним його відпрацюванням у слові в умовах обмеженості вивчених до цього звуків і лексичною цінністю слова з точки зору використання його у мовленні.

Студент має сприймати слово через якомога більшу кількість каналів: зоровий, слуховий, тактильний тощо. Тому, працюючи над засвоєнням лексики, важливо активно залучати всі види пам'яті: зорову, котра розвивається в процесі читання й написання слів; слухову, котра тренується при сприйнятті іншомовного мовлення на слух; моторну, пов'язану з функціонуванням мовленнєвого апарату й актом письмової фіксації слів, і, у кінцевому результаті, логічну, за допомоги якої відбувається повне осмислення вивченого матеріалу.

Методика викладання рідної мови як іноземної, особливо на пропедевтичному етапі, характеризується навчанням мови на моделях – мовленнєвих зразках. При цьому лексика, фонетика, морфологія і синтаксис вивчаються та засвоюються одночасно. Таким чином прискорюється опанування мовою, і навчання лексики стає активним процесом засвоєння фонетичних, граматичних, смислових і асоціативних зв'язків, котрі існують між словами. З

мірою вивчення нового граматичного матеріалу моделі ускладнюються й наповнюються новими лексемами. Уведення лексики в такому разі відбувається активно, але треба мати на увазі, що лексичні одиниці потрібно відбирати дуже ретельно.

Робота над лексикою на початковому етапі має на меті сформувати не тільки активний і пасивний, але й потенційний словник студентів. Активний словник включає лексичні одиниці, котрі студенти мають вільно використовувати в мовленні для вираження власних думок. Пасивний словниковий запас формується з лексичних одиниць, котрі студенти повинні розуміти в процесі читання й аудіювання. Потенційний словник складається зі слів, про значення котрих студенти можуть здогадатися за подібністю до рідної мови, за словотворчими елементами або з опорою на контекст. Слід зазначити, що потенційний словник носить індивідуальний характер і викладачеві важливо сприяти його розширенню.

З перших кроків важливо мати на меті не тільки розуміння семантики слів, але й привчати студентів до свідомого їх запам'ятовування в контексті, а не до механічного заучування в ізольованій позиції. Для цього необхідно прищеплювати студентам уміння самостійно аналізувати незнайомі слова, особливо похідні з точки зору їх словотворення. Важливо навчити студентів запам'ятовувати нові слова так, щоб створити сталі зв'язки між зоровим образом і словесним позначенням. Це сприяє початку процесу розуміння іноземного мовлення безпосередньо, як і мовлення рідною мовою, і виникненню образів в уяві автоматично. Якщо цей процес не спостерігається, то студент невдовзі забуде нові слова.

Таким чином, у процесі пропедевтичного навчання в лексичному аспекті виділяється ряд завдань: створити ядро майбутнього словника активного користувача українською мовою як іноземною, спираючись на комплексний підхід до засвоєння лексичних одиниць, забезпечити поетапне формування лексичних навичок і включення їх у мовленнєву діяльність.

Грамматичні навички також відіграють важливу роль у процесі оволодіння чотирма видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, говорінням, читанням і

письмом. Граматичні навички – це автоматизовані операції з граматичним мовним матеріалом, які відбуваються в процесі мовленнєвої діяльності, коли свідомість є скерованою на зміст висловлювання. Але найкоротшим шляхом до створення граматичних навичок є усвідомлення операцій з граматичним матеріалом, оволодіння цими операціями на підставі знання самого матеріалу і правил, яким підлягають операції з ним, тобто найбільш ефективними є усвідомлені дії. Граматичні навички формуються на підставі аналогії, у результаті багаторазового повторення операцій з відпрацьованими мовленнєвими зразками або моделями.

Головним завданням початкового етапу навчання української мови як іноземної є розвиток навичок усного та писемного мовлення на строго обмеженому мовному матеріалі. У граматичному мінімумі початкового етапу мають бути відображені найбільш уживані морфологічні форми й синтаксичні конструкції української мови.

При побудові початкового курсу української мови необхідно враховувати співвідношення лексики і граматики. Однією з умов формування граматичної навички є наявність достатньої кількості лексичного матеріалу, на який поширюється граматичне узагальнення. Автоматизація можлива за умови багаторазового повторення однієї і тієї самої дії на змінюваному лексичному матеріалі. Оволодіння граматиною і лексикою на початковому етапі – це єдиний процес, тому тренувальні вправи є в більшості випадків лексико-граматичними.

Основу граматичного мінімуму початкового етапу навчання становить прийменниково-відмінкова система української мови – форми імен, головні значення та функції відмінків і прийменників та відповідні їм структури речень, а також система форм дієслова.

Дуже велике значення має не тільки дозування, але й розподіл відібраного граматичного матеріалу. Комплексно-концентричне розташування й поетапний розподіл мовного матеріалу забезпечують можливість спілкування українською мовою на найпершому ступені навчання, дозволяє враховувати комунікативну значущість мовних явищ і передбачає певний ступінь узагальнення отриманих знань.

В основу комунікативних вправ із граматичною спрямованістю, виконуваних на будь-якій стадії формування досвіду, має бути покладено принцип непрямого визначення мети, відповідно до якого метою викладача буде формування досвіду вживання певної граматичної форми для вираження даного змісту, метою студента – вирішення певної комунікативної задачі.

Тренувальні комунікативні вправи відтворюють акт реальної мовленнєвої комунікації і в той же час є цілеспрямованими, тренують оформлення певних структурних моделей речення. Використання граматичного явища з метою комунікації відбувається в процесі самого тренування. Наприклад, працюючи над моделлю речення з прийменниковим місцевим відмінком студенти відповідають на такі питання: *Де ти живеш зараз? Де живе Ваша сім'я? Ви знаєте, де живуть ваші друзі? Чому ви живете в Україні?*

Досвід роботи з формування граматичних навичок узагальнено в навчально-методичних матеріалах «Перші кроки: говоримо, читаємо і пишемо російською», створених на кафедрі мовної підготовки іноземних громадян СумДУ. Презентовані навчально-методичні матеріали забезпечують інтенсифікацію роботи з побудови граматичних навичок відповідно до чотирьох етапів їх формування в процесі вивчення курсу вступної фонетики. Морфологічні форми, починаючи з перших уроків, презентуються на синтаксичній основі через пред'явлення речень (наприклад: *Це лампа. А це лампи.*), що є мінімальною одиницею навчання граматики та становить у даному разі єдність фонетико-інтонаційних і лексико-граматичних засобів мови, які відкривають перед мовцем можливість реалізації з їх допомогою того чи іншого наміру в певній ситуації спілкування.

Надалі досліджуваний граматичний матеріал, презентований за допомогою мовленнєвих зразків, являє собою відтворювані в мовленні цілісні мовні комплекси, які дозволяють узагальнити окремі мовні факти й простежити в дії граматичну систему української мови.

Презентація дієслів, наприклад, починається з інфінітивних конструкцій, які мають велике комунікативне значення для осіб, котрі починають вивчати мову. Далі вводяться фрази, де представлено форми дієслова теперішнього часу. Ці фрази

оформлені таким чином, щоб учні, засвоївши їх, могли користуватися ними в процесі спілкування. Повну парадигму, включно з імперативною складовою, подано в кожному дієслівному блоці, наприклад:

РОБИТИ що? де? як?

1. Треба робити завдання добре. 2. Потрібно робити вправу швидко. 3. Можна робити вправу? – Так, можна робити. 4. Важливо робити завдання швидко. 5. Я роблю завдання тут. 6. Артем теж робить завдання тут. 7. А Ніна робить вправу вдома. 8. Що робить мама? – Мама робить торт. 9. Хто робить завдання тут? – Ми робимо. 10. Тетяно Іванівно, що Ви робите? 11. Сьогодні студенти роблять завдання тут. 12. Тетяно, роби завдання! 13. Студенти, робіть вправу тут!

Засвоєння дієслівного формотворення при цьому відбувається значно швидше порівняно з традиційною схематичною або вибірковою презентацією. Цьому сприяють і введені в презентаційний матеріал діалогічні єдності. Працюючи над імперативними формами, студенти засвоюють формули українського етикету, вчаться вживати форму множини в значенні наказу до групи людей чи однієї особи.

З урахуванням принципу комунікативності презентуються й форми знахідного і місцевого відмінків іменників. У процесі роботи з формами місцевого відмінка (спочатку з прийменником *на*) студенти, читаючи приклади, самостійно приходять до розуміння значення цього прийменника. Після презентації студенти досить легко самостійно підставляють потрібні форми в наступному комплексі імітативно-підстановчих вправ. Продовжуючи роботу з прийменником *в*, студенти усвідомлюють відмінність у вживанні прийменників місцевого відмінка, чому сприяють схеми, які супроводжують вправи. Покрокова презентація прийменника *в* перед дзвінками, а потім перед глухими приголосними забезпечує відпрацювання правильної вимови, що важливо для процесу комунікації. Одночасно студенти вивчають закінчення іменників чоловічого, жіночого та середнього роду однини.

Знахідний відмінок іменників опрацьовується в комунікативно значущих фразах із дієсловами *дай (-те)*, *купи (купіть)*, *покажи (покажіть)*, *можна взяти*.

Завдяки такій формі презентації перехід від першого етапу формування досвіду (ознайомлювального) до другого (аналітичного) відбувається значно швидше.

Для формування навички вживання знахідного відмінка на третьому (синтетичному) етапі, який передбачає перенесення уваги на результат, використовується також ілюстративний лексичний матеріал розділу для додаткової роботи. Лексика, розташована під рубрикою «На ринку або в магазині можна купити різні овочі (продукти, фрукти)», забезпечує моделювання відповідних ситуацій і є стимулом для реальної комунікації. А сама назва рубрики «Ось моя кімната» спонукає до реального спілкування, у процесі якого автоматизуються граматичні навички.

У навчально-методичні матеріали введено вправи, які допомагають формуванню у свідомості учнів функціонально-граматичних узагальнень, об'єднанню в один ряд функціонально подібних, але мовленнєво різноструктурних явищ. Наприклад: *Мене звати Антон.* і *Моє ім'я Антон.* Після роботи з діалогами, текстами і підсумковою таблицею, що об'єднують новий матеріал зі старим, виконуються комунікативні вправи, котрі являють собою питання про імена товаришів, викладачів тощо.

Запропонована організація навчального матеріалу в комплексі «Перші кроки» дозволяє включити студентів у безпосередній акт спілкування українською мовою вже в процесі поетапного засвоєння її фонетичної та лексико-граматичної бази, що, у свою чергу, сприяє інтенсифікації процесу формування граматичних навичок.

Таким чином, апробована на кафедрі мовної підготовки іноземних громадян методична модель сприяє успішному формуванню всіх аспектів (фонетичного, лексичного, граматичного) лінгвістичної компетенції української мови в іноземних студентів, засвоєнню ними мовного матеріалу з його подальшою реалізацією у всіх видах мовленнєвої діяльності й далі – у різних сферах спілкування – як побутовій, так і професійній.

3 СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Основою метою вивчення рідної мови як іноземної є формування в іноземців комунікативної компетенції. Остання складається з мовленнєвої, мовної та соціокультурної складових. Соціокультурна, у свою чергу, поділяється на країнознавчу (знання з історії, географії, економіки, державного устрою та культури країни) та лінгвокраїнознавчу (знання особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в певних ситуаціях спілкування). Прийнято розмежовувати три блоки соціокультурних знань: лінгвокраїнознавчі, соціально-психологічні й культурологічні. Соціокультурна компетенція – це також уміння і готовність застосовувати сукупність соціолінгвістичних, соціопсихологічних, країнознавчих та міжкультурних знань для досягнення порозуміння між особами або групами, які є представниками різних соціумів, мовними засобами та в межах соціокультурного контексту однієї зі сторін.

Соціокультурна компетенція включає знання, навички та вміння критично орієнтуватися в основних відмінностях, особливостях, перевагах та досягненнях культури країни, мова яких вивчається, висловлювати власну оцінку нової культури, порівнювати її з культурою рідної країни, розуміти реалії культури, що вивчається, толерантно, з повагою ставитися до чужої культури. Соціолінгвістична компетенція розглядається вченими як знання, навички і вміння інтерпретувати та використовувати мовні й мовленнєві одиниці, тексти й ситуації з урахуванням лінгвокраїнознавчих реалій і соціолінгвістичних родових, вікових, професійних, національних і територіальних особливостей комунікантів.

Отже, формування соціокультурної компетенції є невід'ємним компонентом процесу навчання іноземної мови. Саме соціокультурна компетенція забезпечує формування навичок спілкування та взаєморозуміння з представниками іншомовних культур. Необхідною умовою міжкультурної комунікації є розуміння специфіки національних культур та мов, повага до традицій, культурної, історичної й духовної спадщини інших народів і країн, специфіки національних менталітетів.

Проблеми, що виникають у процесі міжкультурної комунікації, пов'язані перш за все з перенесенням реципієнта в інший мовний та когнітивний вимір (історичний, культурний), коріння якого сягають глибин національного менталітету. Саме тому для успішної комунікації важливо знати не лише іноземну мову, а й володіти фоновими знаннями, які визначаються як спільні знання реалій мовцем та слухачем. «Неможливо зрозуміти мову, не маючи уявлення про умови, в яких живе народ, який розмовляє цією мовою», – наголошував французький вчений А. Мейє. Отже, опанування мовою як засобом спілкування в різних сферах (навчальній, побутовій, соціокультурній) з необхідністю передбачає вивчення мовних явищ у нерозривному зв'язку з культурно-історичним розвитком народу.

Стосунки між людьми в найрізноманітніших життєвих ситуаціях: у сім'ї, на роботі, у дружньому колі – багато в чому визначають правила та принципи, котрі отримали назву «етикет». Згідно із загальноновизнаною точкою зору, етикет – це сукупність правил поведінки, установлених у людському колективі й прийнятих як норма спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Етикет володіє як низкою універсальних рис, спільних для різних народів, так і має специфічні національні особливості. Саме тому знання основ етикету є незмінною умовою діалогу культур у багатонаціональній аудиторії, у тому числі студентській, а значить, сприяє формуванню соціокультурної компетенції інофонів.

Традиційно розрізняють етикет зовнішнього вигляду, мовленнєвий етикет і етикет поведінки. Стосовно практики викладання рідної мови як іноземної особливий інтерес становить мовленнєвий етикет. Відомий лінгвіст Н.І. Формановська пропонує таке визначення мовленнєвого етикету: «Під мовленнєвим етикетом розуміють регулятивні правила мовленнєвої поведінки, систему національно специфічних стереотипних, стійких формул спілкування, прийнятих й регламентованих суспільством для встановлення контакту співрозмовників, підтримки й припинення контакту в обраній тональності».

Ураховуючи те, що кожен народ має свої національні традиції, ритуали, Б.Х. Бгажноков запропонував використовувати термін «етноетикет», визначивши

його як систему характерних для певного етносу моральних приписів ритуалізованого спілкування в типових ситуаціях взаємодії, які повторюються щодня.

Етноетикетом переважно займалися представники етнографії. До національного етикету звертались у своїх дослідженнях А.К. Байбурін, А.Л. Топорков, Т.В. Цив'ян та ін. Вивчаючи етнічну специфіку етикету, вони намагались виявити спільні основи етикетних норм, універсальні, загальнолюдські цінності, виражені в них. Значний внесок у розробку проблеми стереотипних форм поведінки й етноетикету зробив А.К. Байбурін. Разом з А.Л. Топорковим він уводить поняття «етнографія спілкування», підкреслює історичні основи розвитку етикетних відносин, описує походження етикетної поведінки, пропонує розгорнуту програму, розроблену спеціально для досліджень з етикету.

Одним із засобів відображення пізнавальної діяльності людини є паремії. Саме в них відображено сприйняття, розуміння людиною навколишнього світу; історичну пам'ять поколінь. Як справедливо зазначають лінгвісти, паремії є тим культурним феноменом, що акумулює ціннісні категорії, містить оцінку соціально значущої поведінки людини, відображає ідеал життя для носіїв конкретної мови, універсальні і національні концепти. Будучи невіддільними від людського життя, паремії якнайяскравіше характеризують людство від часів його виникнення й до нашого часу. Це – історія, пам'ять, досвід народу тощо. Вони органічно увійшли в пам'ять, закріпилися в ній і стали невід'ємною частиною життя. Тому знання пареміологічного фонду й забезпечує взаєморозуміння, віддзеркалює цінності певного народу, надихає на самовдосконалення.

Стосовно методики вивчення рідної мови як іноземної проблема етноетикету становить інтерес з точки зору забезпечення взаєморозуміння представників різних культур, де спостерігається істотна розбіжність етикетних норм, і перш за все норм мовленнєвого етикету, зокрема формул привітання та прощання, з котрих починається власне оволодіння іноземною мовою й котрі відіграють важливу роль у процесі комунікації.

Сучасна методика викладання рідної мови як іноземної пропонує іноземним студентам розмежовувати формули привітання й прощання залежно від ситуації спілкування. Таким чином, головний критерій такого розмежування – ситуація спілкування (офіційна/неофіційна) або ж час доби (до полудня, після полудня, після 18.00). Наприклад, етикетні привітання «Доброго ранку!», «Добрий день!», «Добрий вечір!» визначаються часовим параметром – до полудня, після полудня, після 6 години вечора; привітання «Здрастуйте!», «Привіт!» – офіційністю/неофіційністю спілкування.

Етикетні прощання «До побачення!», «Доброї ночі!» – кваліфікуються як нейтральні, «Бувай!», «Побачимось!», «До завтра!» – як неофіційні.

Отже, формування соціокультурної компетенції є невід’ємною складовою у вивченні української мови як іноземної. Володіння мовою передбачає володіння певною картиною світу, а вивчення нової мови лише як системи символів, без соціокультурного компоненту її середовища використання не має сенсу, адже розуміння під час спілкування все одно буде неповним. Для засвоєння іноземними студентами такої інформації необхідні інтерес, толерантність і практичний досвід.

4 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Професійно-орієнтований підхід до навчання рідної мови як іноземної набуває в наш час особливої актуальності. Цей підхід передбачає формування у студентів здатності до іншомовного спілкування в професійній і діловій сферах. Під професійно-орієнтованим розуміють навчання, яке базується на урахуванні потреб студентів у вивченні іноземної мови, викликаних особливостями майбутньої професії або спеціальності.

Л. І. Образцов зі співавторами обґрунтували принцип професійної спрямованості навчального матеріалу при навчанні іноземної мови в немовному ВНЗ. Автори зазначають, що урахування специфіки профільюючих спеціальностей має проводитися в наступних напрямках: робота над спеціальними текстами, вивчення спеціальних тем для розвитку усного мовлення, вивчення словника-мінімуму з відповідної спеціальності, створення викладачами посібників для активізації граматичного й лексичного матеріалу в студентів.

Основою мовної підготовки іноземних студентів є оволодіння професійною лексикою. Оволодіння мовою спеціальності, професійним мовленням є важливою умовою професійної підготовки фахівця. Це завдання є особливо складним для іноземного студента, котрий має одночасно формувати навички володіння нерідною для нього мовою й опанувати мову певної спеціальності. Серед актуальних проблем методики викладання української мови як іноземної увагу фахівців привертають питання формування в студентів-іноземців професійної мовнокомунікативної компетенції, адже належний рівень мовної підготовки є важливою умовою реалізації їхнього професійного потенціалу.

Для іноземних студентів дуже важливо навчитись користуватися лексикою української мови, оскільки без запасу слів, їхніх значень, правил їх сполучуваності в мовленні вербальне спілкування є неможливим. Виявляється, найбільш складним для іноземних студентів є використання професійної лексики в мовленні.

Як відомо, навчання необхідно проводити у двох напрямках: 1) навчати загальної лексики; 2) навчати професійної лексики. При цьому варто враховувати, щоб ці напрямки доповнювали один одного. Основну увагу слід приділяти активному спілкуванню мовою, що вивчається, оскільки це є основою успішного засвоєння професійної лексики.

У лінгводидактиці останніх років усталились погляди, згідно з якими принцип активної комунікації буде цілком виправданим лише в тому разі, якщо навчальні операції з мовленнєвим матеріалом накладаються на сприятливу мотиваційну основу тих, хто навчається.

У цілому професійно-орієнтований підхід створює в іноземних студентів мотивацію до вивчення мови спеціальності як засобу набуття й удосконалення професійних знань. Крім того, українська мова як іноземна є для студентів засобом підвищення їх професійної компетенції та особистісно-професійного розвитку.

У процесі викладання української мови як іноземної на підготовчих факультетах цю роль покликана виконувати дисципліна «Науковий стиль мовлення», котра готує слухачів до сприйняття текстів наукового характеру за обраним ними профілем. У зв'язку з цим на початковому етапі в студентів мають бути закладені основи наукового стилю мовлення у комплексі з орієнтацією на профіль подальшого навчання, що є необхідною умовою успішності їх подальшого навчання у виші.

У процесі вивчення цього курсу студенти оволодівають такими вміннями, як читання фрагментів загальнонаукових текстів з дисциплін профілю й розуміння їх основного змісту; розуміння на слух основного змісту аудіотексту (фрагменту лекції); вилучення з тексту основної та додаткової інформації; ведення діалогів навчально-професійного характеру. Головною роллю викладача української мови в даному курсі є пояснення морфологічної структури наукових термінів, а також їх здатності вступати в синтаксичні відносини, утворюючи словосполучення й речення.

Весь лексико-граматичний матеріал уводиться на синтаксичній основі через мовленнєві зразки, що забезпечує комунікативність і комплексність у презентації мовного матеріалу.

У практиці викладання курсу «Науковий стиль мовлення» широко використовуються мультимедійні технології. Використання сучасних технічних засобів навчання значно підвищує наочність навчання. Стосовно до оволодіння професійним стилем мовлення принцип наочності реалізується в процесі спеціально організованого показу мовного й екстралінгвістичного матеріалу з метою покращення розуміння іноземними студентами значення абстрактної термінологічної лексики, а також її подальшого застосування у сфері мовленнєвої комунікації. Представлення інформації не тільки у вигляді тексту, але й, перш за все, у вигляді образів дозволяє максимально сконцентрувати увагу студентів, сприяє кращому осмисленню та запам'ятовуванню інформації. Використання мультимедіа на заняттях з наукового стилю мовлення дозволяє значно урізноманітнити процес засвоєння студентами граматичних конструкцій, а також абстрактної термінології. Комп'ютерні технології дозволяють зацікавити студентів, привернути їхню увагу новою незвичайною формою представлення матеріалу, що значно підвищує їхню мотивацію.

Наш досвід роботи доводить, що набагато ефективнішим є самостійне створення викладачем презентації для конкретної теми. Цінність таких «індивідуальних» презентацій полягає в тому, що матеріал у них подається компактно, у потрібній послідовності; він чітко розрахований за часом і максимально відповідає темі заняття з інформативної та лексичної позицій. На наш погляд, застосування мультимедійних презентацій є найбільш ефективним при вивченні нового матеріалу, оскільки дозволяє оптимально семантизувати лексику наочними засобами, особливо в тих випадках, коли необхідно показати динаміку розвитку певного процесу (розділ «Фізика», тема «Види руху»), а також при закріпленні лексико-граматичного матеріалу нової теми. Отже, можна зробити висновок, що використання мультимедійних технологій дозволяє зробити навчання більш ефективним, сприяє реалізації індивідуального підходу, підвищує

зацікавленість іноземних студентів в оволодінні основами професійним мовленням. Окреслені технології в наш час є одним з перспективних напрямків оптимізації навчального процесу.

Професійно-орієнтований підхід, на думку Д.Л. Матухіна, має бути орієнтованим на останні досягнення у сферах, які безпосередньо стосуються професійних інтересів тих, хто навчається, надавати їм можливості для професійного зростання. Головна й кінцева мета навчання – забезпечити активне володіння іноземною мовою студентами нелінгвістичних спеціальностей як засобом формування й формулювання думок в області повсякденного спілкування і в області відповідної спеціальності.

Отже, специфіка підготовки майбутніх фахівців, особливо медиків, передбачає постійне спілкування та колегами та з клієнтами (пацієнтами). Робота викладача рідної мови як іноземної у зв'язку з цим набуває особливого значення, оскільки пов'язана з необхідністю засвоєння великої кількості термінів, спеціальних професійних слів. Крім того, саме викладач РМІ знайомить іноземних студентів з особливостями української культури спілкування в офіційній і неофіційній ситуації, а також з основами професійної етики. У свою чергу, кінцевою, головною метою навчання фахового мовлення нерідною мовою є активне володіння іноземними студентами нелінгвістичних спеціальностей професійним мовленням як засобом формування і формулювання думок у процесі повсякденного спілкування та в галузі обраної спеціальності.

ВИСНОВКИ

1. Здійснюваний в українському освітньому просторі перехід на навчання іноземних студентів українською мовою вимагає від викладачів кафедри мовної підготовки значних зусиль, спрямованих на оптимізацію цього процесу, вирішення організаційних питань, підготовку відповідного методичного супроводу, пошук ефективних методів викладання. Узагальнення накопиченого досвіду, поширення передових педагогічних технологій, обмін кращими навчальними посібниками між університетськими бібліотеками, а також відповідні організаційні кроки з боку Міністерства освіти і науки, які б допомогли уніфікувати навчальні плани, визначити реальні етапи у поступовому переході на навчання всіх іноземних студентів українською мовою, сприятимуть зростанню її міжнародного авторитету, стануть важливим чинником становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору.

2. Апробована протягом багатьох років на кафедрі мовної підготовки іноземних громадян методична модель сприяє усуненню неправильної інтерпретації мовних явищ української мови іноземцями й переведенню механізму їхнього мовлення в русло артикуляційної, лексико-граматичної, нарешті, комунікативної бази української мови, засвоєнню мовних явищ і реалізації фонетичних, лексичних і граматичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності з подальшим виходом у побутове спілкування та професійне мовлення.

3. Важливим завданням вивчення української мови як іноземної є формування соціокультурної компетенції студентів-іноземців. Володіння соціокультурним компонентом, що передбачає засвоєння інокультурної картини світу, забезпечує адекватне розуміння під час спілкування. При цьому роль викладача рідної мови як іноземної важко переоцінити: він виступає ключовою фігурою, яка знайомить іноземного слухача з мовою та культурою країни, до якої він приїхав на навчання, одним з перших носіїв мови, котрих іноземець зустрічає в чужому мовно-культурному просторі. Для успішної реалізації поставлених завдань та уникнення перешкод викладач має володіти такими особистісно-професійними

якостями, як толерантність, висока культура спілкування, накопичений значний практичний досвід, патріотизм, гуманізм, любов до педагогічної професії тощо.

4. Професійно-орієнтований підхід допомагає створенню в іноземних студентів мотивації до вивчення фахової мови як засобу набуття й удосконалення професійних знань. Українська мова як іноземна виступає для окресленої категорії студентів засобом підвищення їх професійної компетенції та особистісно-професійного розвитку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Агемян Л. П. Формирование навыков произношения русских согласных фонем у иностранных студентов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uapryal.com.ua/training/1-p-agekyan-cherkassyi-formirovanie-navyikov-proiznosheniya-russkih-soglasnyih-fonem-u-inostrannyih-studentov/>
2. Арсеньев Д. Г. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов / Д. Г. Арсеньев, М. А. Иванова, А. В. Зинковский. – СПб., 2003. – 160 с.
3. Балыхин М. Г. Тенденции развития международного рынка образовательных услуг: (на примере стран Евросоюза и Российской Федерации): дис. ... канд. экон. наук / М. Г. Балыхин. – М., 2009. – 174 с.
4. Богатырева И. В. Некоторые типы диктантов при обучении произношению / И. В. Богатырева // Обучение русскому произношению иностранных студентов подготовительного факультета гуманитарных специальностей: методические рекомендации. – М.: УДН, 1983. – С.20-29.
5. Борисова М. В. Психологические детерминанты феномена эмоционального выгорания у педагогов / М. В. Борисова // Вопросы психологии. – 2005. – № 2. – С. 97–104.
6. Верещагин Е. М. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров; под ред. и с послеслов. акад. Ю. С. Степанова. – М.: Индрик, 2005. – 1040 с.
7. Ворона И. И. Диктант как одна из форм контроля на практических занятиях по латинскому языку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://oaji.net/articles/2015/245-1439536753.pdf>
8. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранному языку: пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ-Глосса, 2000. – 165 с.

9. Гладир Я. С. Викладання української мови як другої іноземної у технічному ВНЗ: проблеми і перспективи / Я. С. Гладир – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www-center.univer.kharkov.ua.
10. Голубева А. А. Мультимедійні технології в обученні іноземним мовам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.scienceforum.ru/2015/pdf/12680.pdf>
11. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України / Т. Довгодько // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 2. – С. 114–120.
12. Замяткін Н. Ф. Вас неможливо навчити іноземній мові / Н. Ф. Замяткін. – М. : Неографія : ІПО Лев Толстой, 2006. – 177 с.
13. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал «Эйдос». – 2006. – 5 мая. <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>. – В надзаг: Центр дистанційного образования "Эйдос", e-mail: list@eidos.ru
14. Иванова М. А. Социологический портрет иностранного студента первого года обучения в вузе / М. А. Иванова, Н. А. Титкова. – СПб.: НПО ЦКТИ, 1993. – 62 с.
15. Избранные педагогические труды : науч. изд./ Ю. К. Бабанский ; сост. М. Ю. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
16. Іванишин Г. Я. Навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей вищих навчальних закладів: лінгводидактична модель / Галина Іванишин // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2014. – Випуск 10. – С. 136–143.
17. Іванишин Г. Я. Педагогічні умови підготовки іноземних студентів медичних ВНЗ до професійного україномовного спілкування / Г. Я. Іванишин // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Бердянськ : ФОП Ткачук О.В., 2015. – Вип.1 – С. 58–65.
18. Ікуніна З. Інтелектуальна підготовка спеціалістів // Рідна школа. – 2003. – №4. – С. 38–40.

19. Ковалева Г. М. Основы обучения иностранных слушателей подготовительного отделения языку специальности в инженерном вузе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://asyan.org/potr/Проблемы+и+перспективы+подготовки+иностраных+студентов+в+вузах/part-20.html>
20. Комарова Е. А. Мультимедийные технологии в преподавании иностранных языков / Е. А. Комарова // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nsportal.ru/vuz/filologicheskie-nauki/library/2013/11/10/multimediynye-tekhnologii-v-obuchenii-inostrannym>
21. Крючкова Л. С. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: Учебное пособие. 2-е изд. / Л. С. Крючкова – М.: Флинта: Наука, 2011. – 480 с.
22. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании / А. Мейе; пер. с фр. А. В. Дилигенской; ред. и предисл. Б. Г. Горнунга. – М.: Издательство иностранной литературы, 1954. – 99 с.
23. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / О. Б. Бігич, Н. О. Бражник, С. В. Гапонова та ін.; під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – 2-ге вид., випр. і перероб. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
24. Надеина Л. В. К формированию социокультурных компетенций через осмысление аутентичных произведений теле- и видеоискусства (на примере обучения иностранному языку студентов технического вуза) / Л. В. Надеина // Молодой ученый, 2015. – №9. – С. 1147-1150.
25. Образцов П. И. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов / П. И. Образцов, О. Ю. Иванова. – Орел: ОГУ, 2005. – 114 с.
26. Оковитая Ю. Ф. Мультимедийные технологии в практике преподавания русского языка как иностранного / Ю. Ф. Оковитая // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vipstd.ru/index.php/серия-гуманитарные-науки/гуманитарные-науки-2016-март/227-a-37>.

27. Пришляк А. М. Формування вмінь професійно-орієнтованого спілкування студентів-медиків / А. М. Пришляк, В. І. Зевако, К. Л. Стефанишин // Медична освіта. – 2012. – №4. – С. 123–125.
28. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения / П. И. Образцов [и др.]. – Орел, 2005. – 61 с.
29. Соболева А. В. Использование мультимедийных технологий в обучении иностранным языкам [Текст] / А. В. Соболева // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). – Челябинск: Два комсомольца, 2013. – С. 119–123. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://moluch.ru/conf/ped/archive/98/4582/>
30. Соловій У. Концептуальні підходи до створення навчально-методичного комплексу з української мови як іноземної для студентів вищих медичних навчальних закладів / У. Соловій, Г. Іванишин // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2015. Випуск 11. – С. 33–39.
31. Соловьева Е. В. Особенности преподавания общеобразовательных дисциплин студентам-вьетнамцам на предвузовском этапе обучения. Методические рекомендации для преподавателей-предметников / Е. В. Соловьева. – М.: НИЯУ МИФИ, 2011. – 40 с.
32. Сочетаемость слов как лингвистическая проблема. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://studbooks.net/777370/literatura/sochetaemost_slov_lingvisticheskaya_problema#367
33. Ушакова Н. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади / Наталя Ушакова, Оксана Тростинська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2014. Випуск 9. – С. 12–21.
34. Федотов В. П. Матричный метод в изучении иностранных языков / В. П. Федотов // Компьютерные инструменты в образовании. – 1999. – № 6. – С. 33–37.
35. Фоміна Л. В. Традиційні та інноваційні підходи до вивчення української мови як іноземної у вищій медичній школі / Л. В. Фоміна, Т. В. Скорбач, І. І. Кулікова

- // Методологія та практика лінгвістичної підготовки іноземних студентів : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Х.: ХНМУ, 2014. – С. 248–252.
36. Шатилов С. Ф. Некоторые актуальные теоретические вопросы профессионально направленного обучения иностранному языку в педагогическом вузе / С. Ф. Шатилов, Ю. В. Еремин // Профессионально направленное обучение иностранному языку в педагогическом вузе. – Л., 1985. – С. 3–16.
37. Щукин А. Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам: Учебное пособие. 2-е изд. / А. Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2010. – 188 с.
38. Key Competencies. A developing concept in general compulsory education. Eurydice. The information network on education in Europe. – N. Y., 2002. – 28 p.